

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ІСНУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ В ЄВРОПІ

Стаття присвячена висвітленню умов, які в країнах Європи сприяли появі радикально налаштованої мусульманської частини населення, виникнення та існування осередків терористичних організацій. На прикладі ситуації, яка склалася у Великобританії, Німеччині і Франції, показано спільні для західноєвропейських країн проблеми, що привели до діяльності терористів на цих територіях.

Ключові слова: передумови існування тероризму, політика мультикультуралізму, тероризм в Європі.

Целуйко М.Е.

СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ СУЩЕСТВОВАНИЯ ТЕРРОРИЗМА В ЕВРОПЕ

В статье рассматриваются условия, которые в странах Европы способствовали появлению радикально настроенной мусульманской части населения, возникновению и существованию ячеек террористических организаций. На примере ситуации, сложившейся в Великобритании, Германии и Франции, показаны общие для западноевропейских стран проблемы, которые привели к деятельности террористов на этих территориях.

Ключевые слова: предпосылки существования терроризма, политика мультикультуралізма, тероризм в Европе.

Tseluyko M.

SOCIO-POLITIC PRE-CONDITIONS OF TERRORIST EXISTENCE IN THE EUROPE

The article reveal conditions, that conducive to appearance of radical mussulman part of inhabitants, appearance and existence the cell of terrorist organizations. On example of situation, that shaped in the Grate Britane, Gemany and France, common problems for the west European countries, that brought to terrorist action on this territories are showed.

Key words: pre-conditions of terrorist existence, politic of multiculturalism, terrorism in the Europe

Не дивлячись на те, що тероризм не нове явище і де-факто існує десятки століть, сучасна масштабність і руйнівна сила, яку несе саме ісламістський тероризм, виводять його на якісно новий рівень існування і дають підстави оцінювати як глобальну загрозу. Тенденції, що спостерігаються сьогодні у його розвитку, змушують навіть країни, які безпосередньо не зіткнулися з ним, приділити увагу антитерористичній боротьбі й попередженню поширення тероризму. Більшість західноєвропейських країн впритул зіткнулися з різного роду діяльністю терористичних організацій на своїй території, а більшість східноєвропейських країн (в тому числі й Україна) – ні. Проте дослідження ситуації щодо появи та подальшого існування ісламістських терористичних організацій, яка склалася у Західній Європі, є необхідним і актуальним для решти країн у справі попередження тероризму. Перш за все, слід звернути увагу на умови, що сприяють появі і поширенню радикальних ідей серед певних груп населення, а також дають підстави

взагалі вважати тероризм прийнятним засобом боротьби. Ці умови є об'єктивними причинами виникнення тероризму, що складаються з кількох напрямків, зокрема, релігійні, національно-культурні, суспільно-політичні, економічні, правові тощо. Вони взаємопов'язані між собою, а також низкою суб'єктивних причин. Проте в межах статті пропонуємо розглянути суспільно-політичні передумови появи та існування ісламістського тероризму, які склалися в західно-європейських країнах.

Окремих аспектів цього питання торкалися у своїх дослідженнях європейські наковці: італійський експерт з тероризму Л.Відіно (щодо поширення агресивного антизахідного ісламського радикалізму в Європі серед молодих мусульман), німецькі вчені: експерт з ісламу Р.Глаго, економіст Ф.Шнайдер (щодо фінансування терористичних організацій ісламістського спрямування), французький спеціаліст з мусульманського світу Ж.Кепель та інші. Ми розглянемо передумови у країнах, які безпосередньо зіткнулися з діяльністю ісламістських терористичних організацій на власній території, і сьогодні не можуть знищити усі осередки терористів. Це Великобританія, Німеччина, Франція.

У суспільно-політичній сфері Великобританії домінує політика мультикультуралізму, яка дає можливість представникам різних культур і конфесій отримати рівні з титульною нацією умови розвитку (освіта, робота, дотримання традицій, розвинута релігійна структура, преса тощо), домагатися збільшення власного впливу на політику країни. Численне мусульманське населення Великобританії (близько 2,5 млн.) активно користується всіма можливостями покращити свої умови життя. Тривале відстоювання своїх інтересів відбувається в галузі освіти. Зокрема, за останні десятиліття у Британії з'явилося багато приватних мусульманських шкіл, які й сьогодні продовжують боротися за отримання державного фінансування. Специфіка релігійних норм ускладнює спільне навчання дітей мусульман з немусульманами. Тому однією з перших цілей, що ставили собі різні мусульманські організації ще у 1970-х роках, стало утворення приватних шкіл, у яких навчання проводилось би відповідно догматам Корану і Сури.

У 1960-х роках кількість робітників іммігрантів у Великобританії зростала особливо швидко, відповідно різко зросла й кількість дітей мусульман в англійських школах. У містах з великими мусульманськими спільнотами (наприклад, Бредфорд) в окремих навчальних закладах їх було понад чверть. Така ситуація підштовхнула мусульман Великобританії до створення організацій, однією з основних цілей яких було відстоювання інтересів спільнот у галузі освіти і, зокрема, заснування мусульманських шкіл зі статусом добровільного фінансування (Voluntary Aid status), тобто які фактично фінансувалися би державою. Перша спроба заснування приватної мусульманської школи датується 1974 р. Перша діюча приватна мусульманська школа була відкрита у 1979 р. у Ковентрі – „Дом ісламських арабських наук” (the Darul Uloom AL Arabiya Al Islamiya). Це була середня школа для хлопчиків [1].

Сьогодні у початковій освіті світське викладання знаходиться під наглядом Міністерства освіти, але релігійне навчання контролюється керівниками шкіл. У середній освіті як світське, так і релігійне навчання є сферою відповідальності шкільного керівництва. Інакше кажучи, де-факто керівництво мусульманської школи за кошти британського уряду може навчати учнів чому завгодно, особливо, якщо взяти до уваги політику невтручання у внутрішні справи спільнот, яку британські власті практикували безпосередньо до останнього часу. На початку 1990-х років існувало близько двадцяти приватних мусульманських шкіл й Мусульманський інститут у Лондоні. Британський уряд намагався швидко і безболісно інтегрувати ісламські общини у суспільну структуру, проте ця політика себе не виправдала. Адже однією з головних умов її реалізації було навчання дітей мусульман у державних школах з мультирелігійним компонентом, а зовсім не створення ісламських маленьких світів у приватних школах за кошти держави.

У сучасній Великобританії існує лише невелика кількість спеціалізованих мусульманських вищих навчальних закладів, наприклад, Інститут вищої освіти Маркфілда, що готує імамів для мечетей країни („спеціалістів з ісламського права та

віровчення, викладачів і проповідників”). Підвищений попит серед мусульман на вищу освіту став відмічатися не лише у наукових або суспільних колах, але й у середовищі ісламських екстремістів, які (як, наприклад, „Хізб-ут-Тахрір”, або „Аль-Мухаджирун”) сьогодні використовують британські університети для вербування нових активістів. Добре відомо, що не тільки половина з терористів, які підірвали вибухівки у лондонському метро 7 липня 2005 р., мала вищу освіту, але також й Омар Шаріф та Азіф Ханіф, громадяни Великобританії, які підірвали у квітні 2003 р. популярне кафе у Тель-Авіві. Заарештований у 2006 р. за підозрою у намаганні підірвати літак, Вахід Заман був президентом Ісламського товариства в одному з лондонських університетів (London Metropolitan University). Надто ліберальна атмосфера на території університетських містечок призвела до посилення активності ісламістських радикалів у вузах.

Окрім розвитку мусульманської освітньої системи, поширюється мережа мусульманських суспільних і суспільно-політичних організацій. Мусульманська рада Великобританії на сьогодні є найбільш великою організацією релігійної спільноти, яка активно діє у суспільній і політичній сферах. Рада об’єднує близько 500 мечетей і організацій і претендує на те, щоб бути найбільш дієвим і представницьким органом і голосом британської мусульманської спільноти. Вона до 2006 року мала тісні контакти з урядом, отримувала державні субсидії на освітні проекти, інформаційне забезпечення власної діяльності та інші потреби. Проте критика діяльності уряду поряд з відсутністю конструктивної опозиції ісламському екстремізму змусили британську владу до перерозподілу коштів на користь іншої організації. Новим фаворитом держави і, таким чином, одним із посередників у відносинах уряду з мусульманськими спільнотами країни стала Рада суфійських мусульман. Іншою організацією, яка отримала широку державну підтримку, стала „Міське коло”. Впливовою організацією є глобальний союз ісламських благочинних установ „Союз добра” (Union of Good) [2]. Не отримуючи державної підтримки, Мусульманська рада Великобританії знаходиться в тому стані, коли втрачати їй нічого і може піти на відкриту конфронтацію з владою або пропагандистську кампанію, спрямовану на створення негативного резонансу навколо ворогів ради. До того ж вона вже довела, що може не тільки проводити помірковані проповіді, а й підтримувати у молодих мусульман гнів, який викликано зовнішньою політикою країни (участь Великобританії у війні в Іраку, Афганістані). Отже, державне фінансування ісламських організацій, співпраця ісламських проповідників з політиками, кандидатами у депутати (особливо у місцевих виборах) надають їм можливість впливати на прийняття політичних рішень у власних інтересах.

Крім того, Великобританія відома своєю широкою практикою надання притулку мусульманським ідеологам, активістам джихадистського руху в Азії та Африці (Омар Бакрі Мухаммад, Абу Узаир, Абу Иззатдин), що призвело до створення інформаційної інфраструктури (друкарні („Аль-Ансар”, „Аль-Хайят”), ідеологічне обґрунтування джихаду на інтернет сайтах), вербувальної інфраструктури (мечеті з одіозними муллами, ісламські благочинні організації, осередки терористичних організацій „Салафітської групи проповіді та джихаду”, „Аль-Ахваль”, „Аль-Гамаа аль-ісламія” тощо).

Сьогодні у Британії діють близько 1,5 тисяч споруд мусульманського культу. Збільшення кількості мечетей відбувалося пропорційно зростанню імміграційних потоків. Починаючи з середини ХХ століття обставини для будівництва нових мечетей були сприятливі. Проте переважна більшість імамів народилася й виросла за межами Великобританії. Часто й релігійну підготовку вони проходять за кордоном, в результаті чого має місце погане знання британських реалій і мови. Ісламісти також використовують мечеті для проголошення власних ідей. Так, відомо, що значним центром терористичної пропаганди довгий час була лондонська мечеть у Фінсбері-парк. Антитерористичні закони часто трактуються проповідниками як змова проти мусульман, що дозволяє їм заохочувати нових прибічників. Наприклад, відоме угруповання „Аль-Мухаджирун” на своєму сайті замість закликів до відкритої конфронтації заявляє, що „одного разу ми

побажаємо побачити чорний прапор ісламу над Великобританією” [3]. Проти подібних заяв антитерористичне законодавство безсиле, адже у таких лозунгах немає прямого заклику до насильницьких дій.

Сучасні обмеження політики мультикультуралізму, розширення повноважень правоохоронних органів, закриття багатьох мечетей, друкарень, організацій, що підозрюються у зв'язку з терористами, депортація найбільш одіозних ісламістів не змінили радикально ситуацію щодо передумов існування терористичних організацій, хоча й зменшили їхню кількість.

Мусульманська спільнота Німеччини складає 4,3 млн. осіб, більшість з яких (2,5 млн. або 63,2 відсотка) є вихідцями з Туреччини. При цьому лише 45 відсотків мають німецьке громадянство, а близько третини мусульман назвали себе „глибоко віруючими” [4]. Загалом у країні діють 164 класичних мечеті й 2600 молельних домів, також численні мусульманські організації та союзи.

Мусульмани-„гастарбайтери” почали приїжджати до Німеччини у 1960-х роках. Іслам входив у повсякденне життя ФРН поступово і невідчутно для корінного населення. Перші мечеті розташовувалися на околицях міст, куди німці намагалися не заходити. Пізніше Центральна рада мусульман Німеччини закликала ввести вивчення ісламу німецькою мовою в межах шкільної програми, санкціонувати будівництво мечетей у центрах німецьких міст і надати ним статус публічно-правової організації, який мають церкви та синагоги. Цей статус дозволяє їм отримувати фінансову підтримку від держави. Влада низки федеральних земель дозволила ісламським проповідникам проводити заняття з ісламу в державних школах. Сьогодні уряд ФРН підтримує ідею підготовки викладачів іслама та імамів у державних університетах країни.

Проте багато вихідців з сімей іммігрантів не відчують себе частиною німецького суспільства, навіть якщо батьки прибули сюди 30-40 років тому і давно отримали німецьке громадянство. У результаті виникає так зване „паралельне суспільство” – напівізолювані від зовнішнього світу анклав, своєрідний Стамбул на берегах Рейну, Майну. Суспільство, яке заперечує гуманітарні принципи демократичної держави. Люди живуть там здебільшого замкнутими національними групами, відвідують магазини, що належать їхнім співвітчизникам, ходять до „своїх” кафе і клубів. А можливості супутникового телебачення дозволяють зберегти зв'язок з історичною батьківщиною. Діти, які ростуть в цьому середовищі, на момент вступу до школи не мають достатніх знань німецької мови для вивчення навіть мінімальної програми. Частина тих дітей мігрантів, які залишають школи без документу про середню освіту, висока. І вони практично не мають шансів отримати професію і самостійно заробляти гроші. Саме в цьому середовищі проводиться вербування молодих людей до ісламістських організацій. Вони після відповідної ідеологічної обробки перетворюються на „воїнів ісламу”, які готові терористичними методами боротися проти західної цивілізації.

На території Франції знайшли притулок понад 5 млн. мусульман, вихідців переважно з країн Магрибу (Алжир, Туніс, Марокко). До 1979 р. французька влада бачила в ісламі фактор стабілізації мусульманської частини населення. Під час масових страйків іноземних робітників у 1975-1978 роках адміністрація неофіційно заохочувала відкриття молельних приміщень, які спочатку заповнили проповідники релігійного руху індійського походження „Табліг”, а пізніше – представники міжнародної організації „Брати-мусульмани” та різних ідеологічних течій як поміркованих, так і екстремістських [5, с. 197].

Наприкінці 1980-х років членами суспільства стали діти з сімей іммігрантів. Це покоління зіткнулося з численними соціальними труднощами. Вони не мали особливих успіхів у школі, доступ до ринку праці для них був закритий. Це перше покоління, що склало незаможну мусульманську молодь. Саме вони прислуховуються до проповідей радикальних ісламістських активістів. Налаштованість проти влади зумовлена й політичними діями власне владних структур. Традиційно світська політика ні в якому разі

не дозволяла вводити релігію у суспільне життя. Яскравим прикладом цього є відома конфліктна ситуація між урядом і мусульманами, яка склалася на початку 1990-х років щодо носіння мусульманського платка (хіджабу) у навчальних закладах. Він підкреслює конфесійну приналежність, що на думку влади, не сприяє зближенню різних національних меншин, а на думку ісламістів, повинно бути дозволено, оскільки Франція є землею ісламу. Саме цей конфлікт став початком „розлучення” ісламістських рухів з державою. Намагаючись завоювати авторитет у мусульманської молоді, вони займалися соціальною діяльністю, створювали програми літнього відпочинку, які культивували норми чистого ісламського життя, готували до проповідницької діяльності. Солідарність у спільноті, підкріплена релігійною ідентичністю, вважалася молоддю виходом з тяжкого життя. На початку 1990-х років Франція, на відміну від Британії, зачиняла для ісламістських радикалів кордони країни. Але молодь з передмість уже входила до існуючої (як з’ясувалося внаслідок численних арештів) транснаціональної мережі.

Вказані суспільно-політичні умови, в яких живуть мусульмани Великобританії, Німеччини і Франції, мають місце і в інших країнах Західної Європи (Іспанія, Італія, Нідерланди, Швейцарія, Бельгія та інші). Загалом для європейських країн характерна хвиля імміграції мусульман у 1970-ті роки, коли робітники-іммігранти остаточно осідали у європейських країнах, створюючи сім’ї та обираючи собі нову батьківщину. Їхні діти наприкінці 1980-х років склали перше покоління мусульманської молоді, яке народилося, отримало освіту у європейській країні й володіло мовою цієї країни. Це покоління зіткнулося з численними соціальними проблемами: складністю отримати й зберегти роботу, отримати якісну освіту. Вони формували незаможну мусульманську міську молодь, яка прислуховувалася до радикальних проповідей ісламських активістів. Ними були студенти з країн Магрибу, Близького Сходу, Туреччини, Пакістану. Прискорене зростання чисельності мусульманських діаспор на Заході у 1990-ті роки супроводжувалося посиленням замкнутості, відносної самодостатності, відчуженням від навколишнього середовища тих суспільств, які їх приймали, а також релігійно-політичною радикалізацією частини ісламських спільнот. Це призвело до активізації осередків підтримки ісламських радикалів усередині західного світу. Нездатність західної культури інтегрувати іммігрантів свідчить про кризу цього суспільства. Як вважає дослідник мотивації терористів М.Сейджмен, тероризм, що зріс не у Кабулі або Каїрі, а в Лондоні чи Парижі – не результат проникнення на Захід мусульманських фанатиків, а наслідок нездатності інститутів західного суспільства забезпечити індивідів стійким почуттям ідентичності [6]. Араби та інші іммігранти можуть відчувати це більш гостро, ніж корінні європейці, але атомізація та відчуження торкнулися кожного громадянина західних демократій. Тому ідеологічною основою такого нового явища як „глобальний тероризм”, може стати будь-який інший фундаменталізм, не лише ісламського походження, вважає Сейджмен.

Протягом кількох десятиліть Західна Європа, намагаючись уникнути рецидивів фашистської ідеології, концентрувалася на становленні ліберально-демократичних цінностей, формування у суспільній свідомості поваги до всіх національних меншин, толерантності щодо іммігрантів. Разом з тим абсолютизуючи ці принципи, уряди країн ЄС часто керуються ними й відносно радикально налаштованих груп та осіб. Отже, безперечна відданість європейців канонам демократії розширює можливості ісламістів щодо проникнення в Європу. При цьому нездатність інститутів західного суспільства забезпечити населенню необхідне почуття ідентичності робить проблему в цьому випадку й внутрішньо зумовленою. Ані політика мультикультуралізму у Великобританії, ані політика жорсткого відділення релігії від соціальної і політичної сфер у Франції, ані політика, що приводить до ізоляції мусульман від суспільства у Німеччині не запобігли появі тероризму і не ліквідували передумови його існування, а іноді, навпаки, збільшили. В свою чергу для ефективного розв’язання терористичної проблеми не вистачає, зокрема, політичної волі європейських урядів, які перш за все повинні налагодити надійно

функціонуючу міжнародну співпрацю. Причини цього можуть стати темою окремого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Плещунов Ф.О. Процессы радикализации, интеграции и исламское образование в Великобритании [Электронный ресурс] / Ф.О. Плещунов // Институт Ближнего Востока. – Режим доступа: <http://i-r-p.ru/page/stream-exchange/index-23345.html>. – Назва з титул. екрану.
2. Плещунов Ф.О. Кому лоялен Мусульманский совет Великобритании? [Электронный ресурс] / Ф.О. Плещунов // Институт Ближнего Востока. – Режим доступа: <http://i-r-p.ru/page/stream-exchange/index-23222.html>. – Назва з титул. екрану.
3. Нечитайло Д.А. Западная Европа и радикальный исламизм [Электронный ресурс] / Д.А.Нечитайло // Институт Ближнего Востока. – Режим доступа: <http://i-r-p.ru/page/stream-exchange/index-21059.html>. – Назва з титул. екрану.
4. Германия пересчитала своих мусульман [Электронный ресурс] // Lenta.ru. – Режим доступа: <http://i-r-p.ru/page/stream-event/index-23472.html>. – Назва з титул. екрану.
5. Кепель Ж. Джихад: экспансия и закат исламизма / Ж. Кепель; [пер. с французского]. – М.: Ладомир, 2004. – 468 с.
6. Терроризм как судьба. Этнические и социальные причины Глобального джихада Салафи [Электронный ресурс] // Национальная безопасность. – Режим доступа: <http://www.nationalsecurity.ru/library/00016/index.htm>. – Назва з титул. екрану.

© Целуйко М.Є., 2010